Torunn Klemp og Vivi Nilssen

PRAKSISSTUDIER

i lærerutdanninga

FAGBOKFORLAGET

PRAKSISSTUDIER

Torunn Klemp, Vivi Nilssen

PRAKSISSTUDIER

I LÆRERUTDANNINGA

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2018 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave / 1. opplag 2018

ISBN: 978-82-450-2779-2
ISBN (trykt): 978-82-450-2195-0

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen

Forsidedesign: Bård Gundersen

Forfatterne har mottatt støtte fra NFFO.

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Til alle barnebarna våre!

FORORD

Dette er boka vi absolutt ikke hadde tid til å skrive, men som vi etter et øyeblikks betenkning fant at vi ikke kunne la være å skrive. Ideen til boka kom fra forlagsredaktør Hallvard Aamlid som vi har samarbeidet med gjennom flere år om bøker beregnet for praksislærere. Nå mente Hallvard det var på tide å spre den forskningsbaserte kunnskapen vår om praksisstudier til studentene selv, og innføringa av grunnskolelærerutdanning på masternivå var en god anledning.

Hvem er vi? Vi er begge ansatt ved Institutt for lærerutdanning ved NTNU, og begge har bakgrunn fra skoleverket og har undervist i pedagogikk i grunnskolelærerutdanninga. Parallelt har vi hatt ansvaret for utdanninga av praksislærere. I forskningsarbeidet vårt har vi hele tida vært opptatt av ulike sider ved den delen av lærerutdanninga som foregår i skolen. Ut fra sin bakgrunn som praksislærer har Nilssen gjennomført flere studier av praksis sett fra et praksislærerperspektiv, mens Klemp har hatt fokus på studentperspektivet. I seinere tid har vi begge vært opptatt av samspillet mellom fag- og praksisstudier i forskninga vår.

Den første som skal takkes, er Hallvard. Takk for ideen og for at du med stor kløkt fikk oss til å gripe sjansen til å skrive denne boka! Dernest vil vi takke alle lærerstudentene og praksislærerne som lar oss få lov til å forske i deres virkelighet og samtidig gir liv til innholdet i boka gjennom at vi får låne stemmene deres. Vi takker også kollega Cecilie Skaalvik og hennes

førsteårsstudenter som har gitt oss lov til å sitere fra helt ferske praksislogger, og kollega Siri-Malén Høynes som har lest og gitt oss tilbakemelding på manus. Til slutt skylder vi Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening en takk for prosjektstipendene som har gjort skrivearbeidet mulig.

Trondheim, juni 2018
Torunn Klemp og Vivi Nilssen

INNHOLD

INNLEDNING **13**
Hva handler boka om? 17
Hva er målet med boka, og hvordan kan du bruke den? 20
Noen avklaringer til leseren 21

1 Å VÆRE LÆRER **23**
Læreren i møtet med elevene 25
Læreren som del av et profesjonelt fellesskap 39
Læreren i møtet med foreldre og andre samarbeidspartnere 49
Den nysgjerrige, reflekterte og etisk bevisste læreren 54

2 PRAKSISSTUDIER – LÆRERUTDANNING I SKOLEN **61**
Utdanning på to læringsarenaer 62
Læring i en yrkeskontekst – en uvirkelig «virkelighet» 66
Mer enn å øve – praksisstudienes innhold og arbeidsmåter 68
Helhet og sammenheng og progresjon – prinsipper for god profesjonsutdanning 72
Praksisskoler 77
Praksislæreren – en lærerutdanner i skolen 80
Et triadisk læringsfellesskap 85

3 LÆRING FOR ET LANGT LÆRERLIV 92
Undersøkende læring 94
Nysgjerrighet og lærerike erfaringer 98
Kortsiktige og langsiktige mål 102
Lokal og generalisert kunnskap — ulike typer kunnskap i samspill 105
Dekomponering — å arbeide med spesifikke lærerferdigheter 110
Læring som deltakelse i praksisfellesskapet 113
Refleksjon — hva er nå det? 114

4 VEILEDNING I PRAKSISSTUDIENE 119
Profesjonsfaglig veiledning 120
Utvikling av læreres spesielle kunnskapsbase 123
Veiledning som refleksjon over handling 125
Veiledning gjennom å vise og modellere 134
Veiledning som deltakelse i praksisfellesskap 140
Reflektiv veiledning for reflektiv undervisning 143

5 LÆRINGSREDSKAPER I PRAKSISSTUDIENE 149
Teorien bak medierende læringsredskaper 151
Planleggingsdokument 154
Observasjon 160
Praksislogg og annen refleksjonsskriving 170
Lesson Study som redskap i lærerutdanning 179

6 SAMSPILLET MELLOM FAG- OG PRAKSISSTUDIER 185
Å følge en fokuselev gjennom et helt år 188
Skriving og refleksjon i et triadisk digitalt rom 196
Video av egen undervisning som redskap i etterveiledning 204

7 RELASJONER OG VURDERING I ET LÆRINGSFELLESSKAP 215
Å etablere gode relasjoner i gruppa 216
Vedlikehold av gode relasjoner 223
Vurdering i praksisstudiene 227
Skikkethetsvurdering 231

SLUTTORD – BLANT ANNET OM ETIKK I SAMSPILL MED ELEVER 243

REFERANSER 247

MINNEBOK 261

STIKKORDREGISTER 273

INNLEDNING

> Så var tida inne for ny praksis, og denne gangen på en helt ny skole – en ungdomsskole! Jeg har lenge gru-gledet meg til å stå framfor en klasse med elever på ungdomsskolenivå. (…) Etter det første møtet fikk jeg et helt nytt syn på hvordan det kommer til å bli. De var ikke det minste skumle, slik jeg hadde forestilt meg dem. De var faktisk overraskende greie å prate med! (…) Jeg gleder meg til å få innblikk i hvordan livet som lærer på ungdomsskolenivå er.

Praksis er noe som lærerstudenter ofte «gru-gleder» seg til, slik andreårsstudenten i denne forventningsloggen forteller. De gleder seg fordi de skal prøve seg i yrket de har valgt, gruer seg fordi de lurer på hvordan de vil mestre møtet med elevene. Andre ganger kan reservasjonen skyldes manglende tiltro til egne kunnskaper, slik det kommer fram i utdraget fra en loggdiskusjon om å gi respons på nynorsktekster:

> «Må jeg være utlært selv, før jeg kan lære andre?» Jeg tenker at en aldri kan bli helt utlært, du vil hele tida ta til deg ny kunnskap gjennom å jobbe med tekster. Læring er en prosess vi går gjennom hele livet. (…) Jeg ser også på rettingen av tekster som en fin måte å lære på og «gru-gleder» meg litt, jeg også!

Samtaler med lærerstudenter gjennom tretti år har lært oss at det er mange ulike grunner til å velge læreryrket. De tre vanligste grunnene de oppgir, er interesse for barn, et ønske om å arbeide med mennesker og interesse for et fag som de også ønsker å formidle til andre. For noen er det en grunnleggende kunnskapstørst som er drivkraften, slik det går fram av denne praksisloggen om å trekke linjer mellom ulike typer kunnskap: «En viktig grunn til at jeg har lyst til å bli lærer, er at jeg med litt glimt i øyet betrakter meg selv som en 'kunnskapsnerd'.» En annen vanlig grunn er at mor, far eller tante er lærer, vi hører ofte utsagnet: «Jeg kommer fra en lærerfamilie, jeg.» Egen skoleerfaring kommer også ofte opp som årsak. Oftest er det historien om læreren som gjorde en forskjell for dem personlig, eller som de har gode minner knyttet til. For eksempel læreren som var med dem på den første skoleturen som gikk til rektors eplehage rett på baksiden av skolebygget. Den samme læreren som noen år etterpå lærte by-elevene at det faktisk gikk an å lage smør! Eller læreren som så potensialet i «urokråka». Noen ganger får vi andre historier. For eksempel den vi nylig fikk i en logg fra en av våre flotte studenter i et forskningsprosjekt. I arbeidet med å utvikle elevenes egen stemme i matematikklæringa gikk tankene tilbake til hennes egen matematikkopplæring. Hun hadde dårlige minner om lærere som ble sure og spydige fordi hun kunne mye og var ambisiøs. Selv ønsket hun å bli en lærer som kunne gi også de sterke elevene faglige utfordringer. Heldigvis ga den dårlige skoleerfaringa henne motivasjon til endring.

Du går nå inn i det vi kaller ei profesjonsutdanning der du skal utvikle din egen lærerrolle gjennom teori- og praksisstudier. Oppmerksomheten vil naturlig nok ofte være rettet mot egen mestring: av fag, av samspill med medstudenter og av utfordringer du møter i praksisskolen. Som lærer må du ha elevenes

læring og utvikling som sentreringspunkt. I grunnskolelærerutdanninga vil du ha praksisstudier integrert i teoristudiene fra første semester. For å mestre forventningene i klasserommet må overgangen fra å være sentrert om egne behov til å være sentrert omkring hvordan du kan ivareta elevens behov, skje relativt raskt. For studenter som har erfaring som lærervikar, som er vant til ansvar for småsøsken, eller som har erfaringer med barne- og ungdomsarbeid, vil kanskje ikke denne overgangen være så stor. Andre kan oppleve det denne praksislæreren beskriver:

> Jeg begynte i lærerutdanninga da jeg var 19 år. For meg ble praksis en brå (og brutal) modningsprosess hvor jeg fikk innblikk i barns liv på godt og vondt. Jeg måtte bli fort voksen og finne min «voksenidentitet». Læreryrket krever at man i stor grad har funnet ut mye om seg selv og hva man står for. Man må ha fått nok selvtillit til at man kan være den voksne barn trenger, og samtidig være en voksen overfor foreldrene. Studenter i andre utdanninger kunne i større grad enn meg fortsette å være i ungdomslivet (Nilssen, 2018, s. 47).

Utsagnet viser tydelig at å lære å bli lærer er en sammensatt prosess. Parallelt med å tilegne deg kunnskaper i fag, fagdidaktikk og pedagogikk, samt praktiske lærerferdigheter må du som gryende lærer forstå deg selv i møte med andre og raskt tre inn i en ansvarlig voksenrolle. Noen trenger tid til denne prosessen. For eksempel tjueåringen som måtte få kjenne litt på hva det å være lærer handlet om. Han hadde begynt ved lærerutdanninga litt tilfeldig, hadde liten erfaring med barn og visste knapt nok hvordan han skulle lese for dem. Eller den store branden som trengte både tid og mye motivering fordi han var redd han kunne komme til å tråkke på de små førsteklassingene.

Det er en utfordring å finne fram til sin identitet som lærer og samtidig innfri alle forventninger og krav utenfra. Som lærerstudent må du være forberedt på å bli utfordret både følelsesmessig, intellektuelt og sosialt. Du vil i perioder kunne føle deg maktesløs overfor utfordringer som tilpasset opplæring og inkludering. Dilemmaer knyttet til på den ene sida å skulle støtte barns læring og utvikling og på den andre sida å skulle gjennomføre tester og vurderingsarbeid som du tror kan ødelegge enkeltelevers prestasjonsmotivasjon, er også utfordrende for lærerstudenter. Dette er dilemmaer lærere må lære å takle i hverdagen. Da er det godt å vite at læreryrket ikke lenger er en jobb for «ensomme ulver». Som lærer er du del av et praksisfellesskap og en organisasjon som skal samspille med andre profesjoner og ikke minst med foreldrene.

Underveis i den femårige lærerutdanninga har du også mange gode støttespillere. Vi møter jevnlig lærere som forteller med glede om sin fantastiske musikklærer eller pedagogikklærer på «lærerskolen». Ofte er det en lærer som ikke bare brant for faget, men som også fikk studentene til å forstå et skolefag fra elevens perspektiv. Aller mest hører vi likevel om praksislærerne deres. Dette sitatet som peker førti år bakover i tid, viser hvor viktig praksislærere er for lærerstudenter:

> Jeg husker alle mine egne praksislærere fra egen utdanning på slutten av syttitallet. De var viktige personer for meg, og praksisperiodene var klare høydepunkt i utdanninga. De var alle forskjellige og hadde alle sine kjepphester.

Sitatet slutter med et viktig poeng: Som lærerstudent gjennom fem år vil du møte minst fem forskjellige praksislærere på fem forskjellige praksisskoler. Du vil bli påvirket av og få innsikt i mange ulike måter å arbeide på. Slik denne

lærerstudenten har forstått, forventes det imidlertid ikke at du skal gjøre de samme valgene som praksislærerne dine:

> Det er opp til meg å finne min egen linje ved hjelp av min overbevisning og det andre har kommet fram til. Det er også viktig å vite at det ikke bare er én måte å gjøre ting på. Sjelden er to situasjoner like.

Det er ingen enkel jobb å være lærer, og det skal heller ikke være det! Lærere har ansvar for det mest dyrebare vi har: barn og unge. Fordi læreryrket er så sammensatt, er også praksisstudiet mangfoldig og utfordrende. Det er dette denne boka handler om.

Vi som har skrevet boka, har lang erfaring som lærere og lærerutdannere. I lærerutdanninga har vi undervist både grunnutdanningsstudenter og praksislærere gjennom mange år. Vi er pedagogikklærere, men i flere av prosjektene har vi arbeidet tett sammen med fagdidaktikere i norsk og matematikk. Mange av eksemplene våre er derfor hentet fra disse fagene. Funn og erfaringer fra de tverrfaglige prosjektene våre er et viktig kunnskapsgrunnlag for boka. Når vi siterer praksislærere og lærerstudenter, er mye hentet herfra eller fra ulike fagtekster og logger de har gitt oss lov til å bruke. Du får vite mer om tre av prosjektene våre i kapittel 6, der vi bruker dem som eksempler på gode arbeidsmåter i praksisstudiene.

HVA HANDLER BOKA OM?

Vi starter boka med kapitlet *Å være lærer*. Dagens lærerrolle er sammensatt og mangfoldig og rommer mange oppgaver som er usynlige for folk flest. Hensikten med kapitlet er dermed å gi deg et bakteppe for praksisstudiene;

det er denne lærerrollen du skal bli kjent med og bevege deg i retning av. Vi begynner kapitlet med det som er primæroppgaven, nemlig læreren i møte med elevene. Mangfoldet i lærerjobben krever at læreren er i stand til å samarbeide. De to neste delkapitlene handler derfor om læreren som del av et profesjonelt fellesskap og om samarbeid med foreldre og representanter for andre profesjonsgrupper som lærere samspiller med. Vi avslutter kapitlet med å beskrive den nysgjerrige, reflekterte og etisk bevisste læreren. Dette er egenskaper som har betydning for å mestre lærerrollen i dagens og framtidas skole.

I kapittel 2, *Praksisstudier – lærerutdanning i skolen,* redegjør vi for de formelle rammene rundt praksisstudiene. Vi viser hvordan praksisskolen er en lærerutdanningsarena på lik linje med universitetet, et sted for studier og systematisk læring med en gjennomtenkt progresjon. Videre viser vi hvordan du i praksisstudiene er del av et triadisk læringsfellesskap, der først og fremst medstudenter og praksislærer, men også faglærere fra universitetet bidrar til læring og utvikling.

Det tredje kapitlet, *Læring for et langt lærerliv*, utfordrer den tradisjonelle oppfatninga av praksis som «å lykkes i virkeligheten». Her-og-nå-perspektivet suppleres med langsiktige mål. Her skriver vi om å utvikle deg som reflektert praktiker, om livslang læring for lærere og om kunnskaper som overskrider den lokale praksisskolens kontekst. Kapitlet vektlegger nysgjerrighet og undersøkende læring og betydningen av å arbeide langsiktig med spesifikke lærerferdigheter.

I *Veiledning i praksisstudiene*, det fjerde kapitlet, redegjør vi for ulike tilnærminger til veiledning i praksisstudiene. I de ulike delkapitlene tar vi for oss veiledning som refleksjon over handling, veiledning gjennom å vise og reflektere og veiledning som læring i praksisfellesskap. Vi viser hvordan de ulike modellene supplerer hverandre og kan brukes i ulike faser og sammenhenger

gjennom studiet. Det kommer godt til syne i det siste delkapitlet, Reflektiv veiledning for reflektiv undervisning.

Kapittel 5, *Læringsredskaper i praksisstudiene*, tar for seg læringsredskaper du vil bli godt kjent med som lærerstudent, og som du på ulike måter vil bruke gjennom hele lærerlivet. Planleggingsdokument, observasjon og praksislogg vil du sannsynligvis ta i bruk allerede fra første semester. Modeller for utvikling, slik som aksjonslæring og Lesson Study, tar mer plass ut gjennom studiet når du skal skrive FoU-oppgaver og gjennomføre ditt eget masterprosjekt.

Hensikten med kapittel 6, *Samspillet mellom fag- og praksisstudier*, er å vise eksempler på arbeids- og studieformer som kan styrke sammenhenger mellom fag, fagdidaktikk, pedagogikk og praksis slik studentene etterlyser. Vi viser eksempler fra forsknings- og utviklingsprosjekter der samspill mellom ulike typer teori og erfaringsbasert kunnskap har vært sentralt. I det første prosjektet har lærerstudenten fulgt en fokuselev gjennom et helt skoleår. I det andre prosjektet har vi prøvd ut skriftlige refleksjonsfellesskap som diskusjonsforum og blogg. Avslutningsvis presenterer vi erfaringer fra et prosjekt der vi har brukt video av studentenes egen undervisning i etterveiledninga.

Som lærerstudent vil du få støtte til utvikling, samtidig som du gjennom hele studiet vi bli vurdert både opp mot kompetansemål og kriterier for skikkethet. I kapittel 7, *Relasjoner og vurdering i et læringsfellesskap*, setter vi søkelyset på praksislærerens doble rolle som veileder og vurderer. Vi belyser hva dette krever av relasjonsbygging og metasamtaler, samt redskaper som kan tas i bruk i arbeidet med å bygge og vedlikeholde relasjoner i et læringsfellesskap. Kapitlet avsluttes med å gi deg innsikt i hvordan vi i lærerutdanninga arbeider med å vurdere lærerstudenters skikkethet. Vi avslutter boka med et sluttord blant annet om etikk i samspill med elever.